

УДК 657.1

Маниліч М.І., проф., к.е.н.

Євдокименко В.К., проф., д.е.н,

ПВНЗ «Буковинський університет»,

м.Чернівці

Люди, яким настільки не вистачає
клепки, що вони гадають, начебто
можуть змінити світ, якраз і змінюють
його.

Реклама Apple
«Думай інакше»,
1997 рік.

МЕНТАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАТИВНІ ТРЕНУВАННЯ ЯК ІНСТИТУЦІЙНІ ЧИННИКИ ПРОРИВУ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ.

***Анотація:** Виявляється об'єктивна необхідність корекції вектору зусиль в процесах модернізації економіки, реформ, пов'язаних з оновленням суспільних структур, зміною соціальних цінностей і мотивів новаторів цих змін в умовах основних імперативів трансформації нинішньої економічної системи, до ментально-психологічних та інформаційно-комунікативних тренувань. Обґрунтовується концептуальний ескіз об'єктивно обумовленого доповнення сучасних підходів до забезпечення соціально – економічного розвитку інструментами регулювання людської поведінки, метою яких є зміна та вдосконалення поглядів населення, спрямування їх на піднесення соціальної відповідальності, розвитку суспільного потенціалу й добробуту.*

Пропонується, зокрема, через ментально-психологічні та інформаційно-комунікативні тренування-інтервенції здійснити імплементацию нових прогресивних світоглядних ідей, поступове подолання прірви між рівнем наукової, філософської, естетичної думки, новаціями у сфері технологій, мистецтва, літератури тощо і рівнем масової свідомості; вживати заходів по вдосконаленню поглядів населення щодо підвищення індивідуальної конкурентспроможності громадян заради вдосконалення інтелектуального середовища на всіх рівнях, зростання продуктивності праці та досягнення експоненціальних темпів соціально-економічного зростання, інтеграції соціального простору, пропорційності вигод і комплексності підходів, узгодженості і відкритості дій учасників економічних процесів. Для піднесення інформаційної культури особи формувати комунікативний процес за проблемно-прагматичного підходу. Допомогти соціуму у набутті навичок виявлення луна-камер та подолання нав'язуваних ними стереотипів.

***Ключові слова:** соціальний капітал, соціальні групи, соціальна інтеграція, інформаційний світогляд.*

***Abstract:** The paper describes the objective need to change the vector of efforts in the process of economic modernization, reforms associated with the renewal of social structures,*

changing social values and motives of innovators of these changes in terms of the basic imperatives of transformation of the current economic system to the mental-psychological and information and communication training. Conceptual framework of objectively determined complement to modern approaches to social and economic development has been grounded by tools for regulating human behavior, which aims to change attitudes people, focus on the rise of social responsibility, social potential development and well-being.

Article has proposed, in particular, to make the implementation of new progressive worldview ideas through the mental-psychological and information-communication training and gradually bring the gap between the level of scientific, philosophical and aesthetic ideas, innovations in technology, art, literature, etc. and the level of mass consciousness; to take measures to improve public attitudes to increasing the competitiveness of individual citizens for enhancing of the intellectual environment at all levels, increasing of productivity and achieve exponential pace of social and economic growth, the integration of social space, proportionality and comprehensiveness of benefits and approaches, consistency and transparency of actions of economic agents. To form a communicative process based on problem-pragmatic approach for improving of person's information culture. To help society in obtaining of skills to detect informational isolated environment and overcoming stereotypes imposed by them.

Keywords: *social capital, social groups, social integration, information worldview.*

Постановка проблеми і завдання. Все, що діється в нашій країні, в усіх сферах її економічного, соціального і духовного буття, лавинним чином коментується уніфікованими загальнодоступними інформаційними потоками. Порад і рецептів – океан. Нерівність у доступі до інформації та у розумінні її освіченими (елітою¹) і малоосвіченими верствами населення призводить до збільшення розриву між ними, різнобою, хитань, хибних тлумачень тощо. Та й сама еліта неоднорідна, суперечлива і незгуртована. Тому консолідувати зусилля членів суспільства, ввести їх в єдиний цілеспрямований потік діяльності щодо суспільного розвитку не вдається. Більше того, «поточні дискусії політиків, економістів, приватні розмови «на кухні» і в бізнес-середовищі обертаються навколо тем зловживань, політичної та економічної боротьби без правил, корупційних скандалів, кризи можливостей цивілізованої реалізації особистості. У результаті посилюється соціальне напруження, формується масове відчуття руйнівної стихії глобального і місцевого масштабів; таке «наелектризоване» суспільне середовище саме по собі постає генератором кризових процесів; підвищується ймовірність того, що незначний економічний шок або інформаційний привід може призвести до соціального вибуху»[1]. Мотиваційне середовище економічного зростання руйнується. Є необхідність уточнити, в чому причина існуючого стану і як діяти надалі, аби здійснити проривні кроки для подолання складної соціально-економічної кризи, яку переживає наша країна. В цьому полягає мета даної статті.

Аналіз досліджень і публікацій та виклад основного матеріалу. Досить складна і дискусійна проблематика громадянської активності населення як фактору динамічного розвитку країни започаткували і розвивали ще Д. Г'юм, Дж. Локк, Дж. Медісон, Ш. Монтеск'є, Т. Пейн, Ж.-Ж. Руссо, А. Сміт, А. Токвіль, А. Фергюсон, Дж. Александр, Е. Арато, Ю. Габермас, Е. Геллнер, Дж.

¹ Йдеться про справжню еліту, а не самозвану.

Кін, Дж. Коген, Р. Патнем. В останні декілька десятиріч у міждисциплінарному контексті виокремилися дослідження Г. Алмонда, С. Верби, А. Вілдавського, Г. Екстайна, Д. Елазара, Р. Елліса, Р. Інглхарта, Ч. Мерріама, М. Томсона, Ф. Хікспурса, Е. Х'юза, Ф. Хюнкса, Й. Шумпетера. Сутність і функції громадського суспільства та його взаємодію з державою висвітлювали і висвітлюють наші співвітчизники С. Вовканич, А. Кудряченко, Ю. Шайгородський, М. Скригонюк, М. Патеї-Братасюк, І. Кресіна, Г. Зеленько, М. Калініченко, Т. Андрійчук, А. Дідух, Ф. Рудич, О. Якубовський, Т. Бутирська, Г. Щедрова, П. Ситник, Я. Пасько, І. Макарова, Ю. Левенець, В. Акікін, С. Кириченко, О. Ямельницький, Н. Качан, А.Філіпенко. Загалом же важко знайти вченого, який не торкався цієї проблематики.

Виявлення того, що лежить в основі інтересів і дій людей, як активність населення фундує розвиток особистості і громадянського суспільства, аналіз і оцінка стану останнього ще не достатньо озброюють нас розумінням і володінням конкретним інструментарієм зосередження населення на зміні суспільства навколо себе, регулювання людської поведінки.

Свого часу Дж.Е.Стігліц зауважив: «Існують чотири основні причини систематичних невдач держави в досягненні поставлених цілей: обмеженість інформації уряду, обмеженість можливості урядового контролю за окремими наслідками власної діяльності, обмеженість його впливу на бюрократію, обмеження, які накладаються політичними процесами»[2].

І хоч зауваження Дж.Е.Стігліца в даному разі має, безперечно, узагальнений вигляд, не важко переконатися, що всі чотири причини наявні сьогодні в нашій країні. З усіх обмежень на перший план виходить обмеженість впливу на динаміку і темпи набуття населенням соціального досвіду. Нинішні темпи загрожують ще кількома десятиліттями перебування в хвості соціально-економічного прогресу. Словесне плетиво, скрізь і завжди, будь що і будь як, розхитує соціум, продовжує човпти його довкола безсоромного популізму, відволікаючи від усвідомлення об'єктивних законів розвитку суспільства, всіх сфер його життя, в тому числі і в першу чергу законів розвитку економіки. Але й саме знання законів допомагає нам лише описати траєкторію руху, якщо ми знаємо умови цього руху. Вони неспроможні спричинити буд-який рух. Вони нічого не можуть створити, тому що реалізуються через суб'єктивну діяльність і поведінку людей. Звідси й некритичність сприйняття людьми загравань з ними, того, що їм пропонують і обіцяють, а відтак – помилка у виборі вектору соціальної поведінки. До цього часто-густо добавляється ігнорування сутності людини як такої. А саме тут приховується вся проблематика. Щоб уточнити, на якому ґрунті маємо модернізувати систему цінностей і потреб різних соціальних груп, в першу чергу еліт, трансформувати кризь призму діяльнісного підходу використання суб'єкт-моделей та суб'єкт-орієнтованого підходу колективну свідомість громад, коротко звернемося до деяких висновків досліджень відомих науковців світу щодо людини як суб'єкту суспільних відносин і об'єкту мотивування, впливу культурних і ментальних важелів змін інституційного середовища соціально-економічного розвитку.

Перш за все доцільно нагадати ту аксіоматичну істину, що універсальними економічними порадами і рецептами можуть бути лише для впливу на «*homo economicus*», який ніде і ніколи не існував. Справжні ж суб'єкти економічної діяльності, стверджує наука, адекватно реагуватимуть тільки на індивідуалізовані відповідно до їх власних ментальних рис (карт, матриць тощо) впливи.

Професори Девід Гудінг і Джон Леннокс стверджують: «Ми не подібні до відлагодженого комп'ютера, в який достатньо вставити диск з моральними законами і принципами, щоб потім отримати їх бездоганне виконання. Ми егоїстичні за своєю натурою, сповнені пихи і заздрощів, ревниві і скупі, лукаві тощо. Тому нам недостатньо розуму, позбавленого підтримки, аби жити так, як належиться»[3].

Про те ж свідчать і висновки професора Пола Курца. «На жаль, звільнення індивідів від авторитарних соціальних інститутів – чи то церкви, чи держави – не є гарантією усвідомлення ними своєї моральної відповідальності перед іншими. Часто відбувається протилежне. Якісь соціальні інститути регулюють поведінку людей шляхом норм та правил, і на людей покладають певні санкції для максимальності у такому регулюванні. Моральна поведінка часто забезпечується за рахунок страху перед наслідками порушення закону чи моральних норм. Якщо ж ці санкції будуть ігноруватися, нам доведеться мати справу з людиною, котра думає лише про задоволення власних інтересів, амбіцій, влади і є глуха до моральних приписів. Нажаль, немає жодних гарантій, що з моменту усунення всіх інституційних санкцій природна доброта людини переважить. Більше того, навіть якби у світі переважали люди з виключно добрими намірами, вони все одно відрізнялися б власним розумінням чи застосуванням моральних принципів, і це у подальшому призводило б до виникнення конфліктів»[4, с. 15].

Професор Лоренц стверджує, що «агресія – вроджена властивість людини як виду. Такі людські хиби, як егоїзм, лінь, жадоба, помста, ненависть, гордіня, заздрість, настільки розповсюдженні в поведінці людини, що всі ми часом потрапляємо в тенета цих пороків. Імовірно, гуманісти були надто оптимістичні щодо того, як може поводити себе людина [в умовах свободи від інституційних норм. – Перекл.]»[4, с. 20].

Свого часу Джон Кейнс зазначив, що реальні інвестиції визначаються коливаннями котирувань, останні – загально прийнятою думкою про можливі зміни, а сама ця думка – очікуваннями. Тоді гранична ефективність капіталу визначається не думкою найбільш обізнаних людей, а ринковою оцінкою, залежною від масової психології[5].

Нещодавно А.Гейм офіційно висловився наступним чином: «натовп знаменитостей, котрий зібрався в цьому році в Давосі, займався встановленням контактів, саморекламою і всім тим, що зазвичай роблять тут політики і фінансисти, включаючи катання – ковзання на гірських лижах. В проміжках гості міркували щодо слабкого здоров'я світової економіки.

...Досвід Давосу переконує мене в тому, що сподівання на зміну ситуації мізерна, оскільки має передумовою зміну людської природи»[6].

Суб'єктивний чинник, суб'єктивне світобачення характерне і для світу науковців. Генетик зі світовим іменем Річард Левонтин (Гарвардський університет) писав: «Учені, як і люди інших творчих професій, приступають до роботи, маючи певний світогляд, численні забобони, що становлять основу аналізу світу»[7]. Альберт Ейнштейн зазначив: «Основою усієї наукової роботи служить переконання, що світ являє собою впорядковану і доступну для пізнання сутність»[8].

Автор всесвітньо відомої піраміди потреб психолог Абрахам Маслоу звертає увагу на іншу обставину і наголошує: «Хворих людей породжує хвора культура; здорових людей може породжувати здорова культура»[9]. А благородні спонукання та інстинкти, закладені в людях, «легко зодягаються у форми існуючої культури – ви ніколи не знайдете їх у чистому вигляді. Люди в рамках певної культури можуть глибоко в собі нести універсальну константу справедливості. У рамках поганої культури вона легко може бути перетворена в інструмент зла»[10].

Нині в умовах глобальної відкритості визрівають і дедалі більше утверджуються висновки про цінності культури як про вирішальні фактори міжнародної конкурентоздатності. У глобалізованому світі все частіше саме ціннісні фактори, тобто фактори культури і життєвих сенсів, визначають результат конкуренції. Академік Ю. Пахомов свого часу приводив за приклад Китай, де реформування аж ніяк не обмежувалось економікою і державною сферою. Проводилося і цілеспрямоване реоформування духовності, а також “щеплення” нових цінностей і у найкращий спосіб культивувалася націленість на інновації. На ринкові відносини, розблоковані в Китаї саме до потрібної (а не до безмежної) міри, вдало наклались і ренесанс конфуціанських цінностей, і ідеали соціальної справедливості, що дісталися в спадщину від недавнього минулого, і плановий приціл на довгострокове майбутнє. Масова свідомість і ентузіазм стали в Китаї фактором конкурентоздатності [11].

Додамо, що соціологія вже давно виділила ряд типів індивідуумів. Йдеться про *Homo Empathicus*², *Homo Economicus*³, індивідууми, котрі балансують між етатизмом⁴ і приципом «laissez faire, laissez passer» («хай усе йде, як іде»)⁵.

На цьому тлі як ніколи актуалізуються модернізація економіки, суспільні зміни і реформи пов'язані «з оновленням суспільних структур, зміною соціальних цінностей, мотивів активних новаторів цих змін, імплементацією їхніх нових прогресивних світоглядних ідей» [12], оскільки «основними імперативами трансформації нинішньої економічної системи на основі моделі народної, солідарної економіки, виступають гострі протиріччя, негативні соціально-економічні наслідки глибокого розшарування в суспільстві, люмпенізація великої частини населення, сповзання країни на маргінальні

² Людина, яка співчуває, живе в світі ілюзій, очікувань якоїсь і чиєїсь гіпотетичної допомоги.

³ За А. Смітом це абстрактна модель ринкового суб'єкта, раціонально мислячого і націленого на власну вигоду.

⁴ Політика активного втручання держави.

⁵ Принцип повної економічної свободи підприємницької діяльності.

позиції у світовому економічному просторі, людські і територіальні втрати, породжені існуючою моделлю економіки і суспільства» [13,с.20].

Отже стає очевидним, що сучасний підхід до соціально – економічного розвитку повинен охоплювати не тільки сферу економічної політики і практики, але й конкретні і різноманітні інструменти регулювання людської поведінки з боку держави, громадянського суспільства, усіх існуючих інститутів, не чекаючи дозрівання інституційного середовища, громадянського суспільства. Така постановка актуалізується необхідністю переходу до поліфункціональної і диверсифікованої моделі економіки.

Висновки і пропозиції. Йдеться про те, що настала пора невідкладно долати прірву (за академіком І. Дзюбою) між рівнем наукової, філософської, естетичної думки, новаціями у сфері технологій, мистецтва, літератури – і рівнем масової свідомості, яка здебільшого залишається у полоні хаотичних критеріїв і нерозвиненого смаку, використовуючи вже, можливо, ментально-психологічні та інформаційно-комунікативні інтервенції. В контексті усталення економічного розвитку доцільно невідкладно вживати заходів щодо людської поведінки, метою яких є зміна та вдосконалення поглядів населення, спрямованих на втілення положень соціальної відповідальності перед суспільством в інтересах його розбудови, підвищення індивідуальної конкурентоспроможності громадян заради вдосконалення національного інтелектуального середовища, зростання продуктивності праці для досягнення експоненціальних темпів соціально – економічного зростання, піднесення громадської активності з метою розвитку суспільного потенціалу й добробуту. Це, в свою чергу, відкриє можливості дотримання учасниками економічних процесів принципів узгодженості, доцільності, відкритості дій, соціального партнерства, інтеграції соціального простору, пропорційності вигод та комплексності підходів до вживаних заходів.

Українська наука має в цьому відношенні критичну масу напрацювань, що акумулювали в собі інтелектуальний потенціал фахівців різних областей знання – економістів, географів, соціологів, психологів, політологів та ін., найкращий досвід розв'язання обговорюваних проблем за кордоном. Слід використовувати, зокрема, методологічний підхід, що не лише окреслює інституційне середовище, де функціонує соціально-економічна система, але й відображає особливості діяльності суб'єктів господарювання та управління, специфіку організаційного оформлення відносин між цими суб'єктами, яка проявляється у вигляді удосконалення існуючих та формування нових інституцій, їхній взаємодії. Провідна і дедалі зростаюча роль чинника людської діяльності спричинена тим, що людина є зв'язковим елементом між природним, соціальним та інформаційним середовищем і перебуває в центрі уваги стратегічного управління, загострює об'єктивну потребу більшої і конструктивнішої уваги до розвитку соціального капіталу як нагромадження ефектів від здійснення взаємодії осіб чи груп осіб. Вона ґрунтується на відчуттях спільності та механізмах продуктивної реалізації управлінського співробітництва, які сприяють згуртованості громадян, піднесенню ефективності діяльності різноманітних соціальних груп, вдосконаленню

підприємницьких зв'язків. Це, в свою чергу, викликає потребу формувати більш виражену і дієву здатність членів суспільства до соціальної інтеграції, під якою зазвичай розуміють динамічний процес, що ґрунтується на соціальному діалозі й передбачає активне залучення індивідів до суспільних зв'язків заради стимулювання людського потенціалу – піднесення рівня пристосування членів домогосподарств до умов проживання в конкретному суспільстві, їх здатності активізуватись у громадському й економічному середовищі, розвиток соціальної згуртованості, яка, власне, є кінцевою ціллю розвинутого суспільства та передбачає функціонування суспільної неоднорідності, в межах якої можуть ефективно взаємодіяти всі прошарки і групи населення (незалежно від сфери відносин, власних поглядів, культури та ідентичності).

Формуючи інформаційну культуру особи (як сукупності інформаційного світогляду, системи знань і навичок, котрі забезпечують цілеспрямовану самостійну діяльність для задоволення індивідуальних інформаційних потреб через використання традиційних і новітніх інформаційних технологій), домагатися, щоб комунікативний процес відбувався за проблемно-прагматичного підходу до інформації: рухатись від наборів символів, які зрозумілі приймачу відповідно до його тезаурусу до символів, сприйняття яких розширює загальний тезаурус приймача, а відтак – до символів, сприйняття яких розширює актуальну частину тезаурусу приймача.

Ментально – психологічними та інформаційно – комунікативними тренуваннями слід постійно домагатися, щоб члени нашого суспільства залишалися вільними у своїх, набутих постійними навчанням і роздумами, переконаннях, що не залежать від нав'язуваних їм економічних і політичних штампів, умов та ідеологічних чи ситуативних зобов'язань, на яких ґрунтується популізм. Така об'єктивна потреба давно визначена багатьма авторами. Наприклад, Є. Онацький писав: «...Кожний з нас мав можливість безпосередньо спостерігати, як легко в нас люди гніваються, сердяться, ображаються, запалюються, підпадають під впливи різних демагогів, як легко вірять різним наклепам, як легко обурюються і – міняють свої політичні орієнтації»[14].

Викладене дозволить водночас виробити у населення імунітет проти дії своєрідних луна – камер, використання яких фіксуємо майже на кожному кроці. Як відомо, в теорії ЗМІ під луна – камерою розуміють своєрідну закриту систему (партія, субкультура, сукупність користувачів сайту і таке інше), в якій певні переконання посилюються шляхом передачі або повторення всередині неї відповідного повідомлення. При цьому такими меседжами заглушаються інші інформаційна потоки, і ніяка альтернативна інформація в луна – камеру не проникає. Наш соціум потребує допомоги у набутті навичок виявлення цих камер та подолання нав'язуваних ними стереотипів.

Інститути й інструменти здійснення запропонованих акцентів в основному напрацьовані і відомі. Проблема полягає в алгоритмах умілого комбінуванні їх, у виборі адекватних ситуаціям і об'єктам впливу технологій дій і дотриманні послідовності, маючи на увазі, що не можна прагнути лише простого кількісного зростання виробництва, необхідним також є внутрішній

розвиток усієї соціально-економічної структури суспільства [15,с.172]. Але все це – предмет наступного спеціального розгляду і пропозицій.

Література:

1. Унковська Т.Є. Чи можливе економічне диво в Україні?/ Т.Є. Унковська, Н.І. Демчук// Економіка України.-2013.-№12.-с.4-21.
2. Стігліц Дж. Економіка державного сектора./ Стігліц Дж. – К.: Основи. 1998. – с. 33
3. Девід Гудінг «Світогляд: для чого ми живемо і яке наше місце у світі»./ Девід Гудінг, Джон Леннокс. Груповий пер. з рос. зі звіркою з англійським оригіналом під заг. ред. М.А.Жукалюка, м.Київ, УБТ, 2003 – с.311
4. Kurtz P.Does Humanism an Ethic of Responsibility? // Storer M. (ed.). Humanist Ethics.
5. Кейнс Дж. Общая теория запятости процента и денег./ Кейнс Дж. - Пер.с англ.М., «Прогрес», 1970, с.223-260.
6. Гейм А. Мечта о современной индустриальной революции // Экономист.-2013.-№3.-с.3-5.
7. Lewontin R. The Dialectical Biologist. Harvard University Press, 1987.
8. Эйнштейн А. Собрание научных трудов: В 4т. М.: Наука, 1967. т. IV. с. 142, а также с.132, 164,176 и др..
9. Maslow A. Towards a Psychology of Being. N.Y.: Van Nostrand Reinhold, 1968. p.6
10. Welch I.D. (ed.), Tate G.A. and Richards F. (eds.) Humanist Psychology. Buffalo, 1978. p.189.
11. Пахомов Ю. Система цінностей як фактор конкурентоздатності країни у глобальному світі // Світогляд. - 2007. - №2. - с.43-48.
12. Вовканич С.Й. Префекти в системі децентралізації влади: новий інструмент, модерна інституція (організація) чи розвиток в Україні неоінституціоналізму?/ Вовканич С.Й. // Регіональна економіка. – 2016. – № 2 (80). – с.18 – 33.
13. Філіпенко А. Народна, солідарна економіка: концептуальний ескіз // Економіка України-2016.-№6.-с.19-28.
14. Онацький Є. Українська емоційність / Онацький Є. / Українська душа. – К., 1992. – с.38.
15. Самуэльсон П. Экономика: в 2х-т. / П. Самуэльсон; пер. с англ.-М:НПО Алгон Машиностроение.1997.-416с.